

Иван Вазов

Пейзаж

Тая зима, през няколкото ѝ по-малко лоши дни, аз подир пладне избирах си място за разходка ломското шосе. Предупреждавам всекиго, който под думата разходка разбира място, оживено от пъстрия рой на чинно вървящи назад-напред в модни премени лица от двата пола, които се срещат и разменят учтиви усмивки, светски поклони и безчислени шапкоснимания, че много ще се измами, ако си помисли, че това шосе притежава подобна привлекателност. От всичките друмища, които като жълти кордели се изтакат от София по всички посоки на зеленото ѝ поле, ломското шосе е сравнително най-глухо и пренебрегнато от столичните жители. За разходка те предпочитат шосетата, що тръгват към изток и юг от столицата. Само селяните го оживяват: техните шумни дружини всеки четвъртък се точат в живописни върволици за пазара в столицата.

Но това недостатък богато се възнаграждава с едно ценно преимущество: прелестта на уединението или по-добре – на свободата. Това поне за мене. Защото често човек добива нужда да се отстрани за минута от мълвата и суетата на града; да може да дъхне божия въздух в пълнейша свобода и нестеснение; да крачи охолно, да остави всичкия простор на мисълта си и на въображението си, без да бъде принуден на всеки миг да се подчинява рабски на тиранията на обществения етикет, да се озърта, за да приема и повръща безброй поклони, които ни нему, ни някому трябват, и да присъствува на пазара на човешката суетност, лъжа и лицемерие, дето и той е неволен участник. Ломското шосе в това отношение представя най-замамливо място, най-безбедно пристанище.

От друга страна, каква чудесна и неопикуема панорама се разкрива пред тебе оттука! Какво обаяние за очите, каква услада за душата! Как сладко се диша тука! Безподобният планински венец на широката софийска равнина оттука се вижда във всичката си цялост, живописност и красота. Стара планина тука е близко и погледът ти с услада бяга по безчислените ѝ талазовидни могили, безконечната верига на които заприщя целия северен кръгозор! При първия небрежен поглед и по-отдалеко тая планина се показва еднообразна и безинтересна със своята нискост и безлесна повърхност, но взри се в нея с любящото око на художника, и ще откриеш там такива неподозирани неща, такова разнообразие и изящни подробности в направата, формите, краските, разрезите, особено когато е осветена косвено от слънцето, щото ти оставаш захласнат пред това артистическо дело на природата. Тя е съвършена противоположност на грамадната и тежка маса на Витоша, от юг издялана грубо, почти в цял блок, сякаш с няколко удара от топор, както Гогол

предполага, че е създаден от твореца руският човек.

Природата! Аз никога не съм заставал пред нея без най-дълбоко умиление, без да се препълни съществото ми с най-благите и тихите усещания. Само в нейното присъствие заглъхват в мене пазарските тревоги и интереси на живота. Тамо, при нея, уединен и свободен като птица, човек често се превръща на дете, усеща тайнствената радост на битието, възторгваш се, че можеш безпрепятствено и до воля да се опиваш от омаята на всичко, което бог е турил хубаво, светло, величаво в природата – да ѝ се наслаждаваш, да я обичаш, да я обоготворяваш!... Ако човек изглежда като да е излязъл недовършен из ръцете на създателя, ако толкова пороци, страсти, грозоти, душевни и телесни нищожества го поставят много далеко от висшата точка на съвършенството, то природата е напълно съвършено създание, тя носи гордо печата на всевечния си гений-творец, тя е неговият истински образ и подобие, велика като него, вечна като него, божествена и добра като него.

Пред февруари една разходка по ломското шосе ми остави дълбоко и неизгладимо впечатление в душата. Гъсти, пепелявоцветни облаци настилаха небето, но оставаха доста високо, та белите върхове на планините бяха свободни от тях. Студецът отстричък, но здрав и приятен; времето тихо; леко се ходеше по засъхналата добре пътека, утъпкана между отвърделите дируги на шосето, простряло се край слабо зазеленялата зимнина ръж по нивите. Широкият простор мълчаливо и унило дремеше в своята зимна безжизненост; само орляци гарвани кресливо пролитаха и кацаха по телеграфните жици или падаха по земята. Снежнолобата Витоша и Стара планина, с върхове, коронясани от снежни преспи, с някаква тъжна и непроницаема сериозност, гледаха от своите мразовити висоти умрялото поле, не навсякъде покрито от парцалите на своя бял саван. На запад, там, дето се вълнуват полегатите бърда на Вискер планина, облаци падаха до самата земя във вид на широк сноп и по влажния и студен ветрец, който идеше оттам, познаваше се, че те сипят сняг. Шосето беше пусто. Някаква тайна хубост лежеше въз тая картина, някаква поезия се рееше под това зимно небе. Хубост, поезия. Тия две думи май странно звучат, когато се вмешат в описанието на тъжния и безцветен пейзаж на зимата. Хубостта и поезията се свързват с понятието на живота, те напомнят ярките краски, празника на светлината, шума на кристалната рекичка, покойната сянка на шептящата гора, омайната тишина на лунната нощ. Но мрътвилото, отсъствието на всяко движение и звук, и топлина? Поражда ли се чувство за хубост при вида на плащаницата на мъртвеца? Чувствува ли се диханието на поезия там,

дето няма ни един от елементите ѝ? А между това в тая повяхнала зимна картина имаше толкова красота, толкова поезия! Перото на поета, четката на живописеца напразно би правили усилия да ги предадат в изкусните форми на художеството, както лесно би сторили с описанието на една радостна пролетна картина с всичкото богатство и разнообразие на шаровете и тоновете. Красотата и поезията на тоя зимен пейзаж само се чувствуваха, разбираха, вкушаваха, както красотата на една мисъл, силата на една идея...

Тая меланхолическа гледка напълно хармонираше с поетическата фикция, която от няколко деня занимаваше мислите ми. Угълбен в своята дълбока замисленост, аз вече бях наближил кантонерката, която отстои на един километър от гарата.

Влажният ветрец, който духаше откъм Вискер, донесе ситни трошици снежец; те се последваха от по-едри парцали, които безредно се закръстосваха из въздуха. Гъстите облаци се напластиха и над мене. Заедно със свечеряването и студът ставаше по-щиплив. Срещу мене се подаде една бабичка селянка. Тя беше задяната и идеше бързешката, като се подпираше на тояжка. Като се посрещнахме, аз се спрях и я поздравих.

– Дал ти бог добро – отговори тя и се спря също. Тая бабичка беше доста стара и дребна. Бремето на гърба ѝ, което състоеше от един вид торба от халище и дрипи, се придържаше от върви, които се кръстосваха и през приведените ѝ гърди, та по тоя начин ръцете ѝ, костеливи и цели от жили, оставаха свободни.

– Отдека идеш, бабо? – попитах я.

Тя ми наименува едно неизвестно мене село.

– Далечно ли е?

– Ех, че отзарана, когато съмваше, съм излязла, виж... Далечно е, в планината е.

Значи, тя беше вървяла десетина часа ход и когато я срещнах, тя пак вървеше тичешката!

– Па кажи, седемдесет години имам, господине – отговори тя на питането за възрастта ѝ, което неволно ми се натрапи.

Тя и да не обадеше това, лицето ѝ го показваше. Боже мой, какъв дълбок, съкрушителен печат бяха оставили на тая обезжизнена физиономия годините, тежките трудове, лишенията, болестите, пренесени и изтърпени безшумно! Бръчките по това костеливо, мършаво, изгоряло, със земновидна кожа лице просичаха го с дълбоки безобразни бразди по всичките посоки; животът беше си играл по него с безпощадна

жестокост; нищо човешко, добро, женствено не беше останало там; то беше една грозна маска с оттласкателното изражение на някакво животинство, изнуреност, освирепяване... „Трай, душо, черней, кожо!“ Тия страшни думи, изтръгнати иа душата на българина от вековното робство и страдания, и тегла безименни, искаше ти се да ги прочетеш по това жалко лице... Само в сивите ѝ, с мътен и загаснал поглед очи появи се сега нещо топло, кротко, тъжно и то разся странна светлина по скотската маска на лицето.

Едно прасенце изписка някъде наблизко. Аз се озърнах.

– Какво гледаш, господине? Детето вречи – каза ми тя, като посочи бремето си.

Писькът се повтори слаб, немощен, задушен.

– Бабо, това дете къде си понесла! Чие е? – попитах, като справедливо предполагах, че не може да бъде нейно.

– На снахата, на снахата! – каза тя с полуплачевен глас, като въздъхна; после прибави: – Видиш ли го, господине? Мало е, вчера се доби.

– Вчера? А къде го носиш?

– Носим го в София, оти умря майка му, и тя вчера... На, от тази заран съм тръгнала и варкам... Все вречи, все пици, не е задоено още. Сираче остана.

И бабата ми разправи с разтреперан глас тъжната история в къщата си. Снаха ѝ умряла вчера при раждането, два месеца подир смъртта на мъжа си, умрял напразно, от неизвестна болест. В цялото село, което състои от десетина челяди, не се намерила ни една „млечна“ жена да задои сирачето, което примира от глад. В къщи студено, дърва няма, вятърът помръзва месата и под съдраното халище... Сиромашия. Сега тя носи детето чак в София, за да го хариже някому. Там не познава никого освен ханджията, при когото слазя.

– Няма то ни баща, ни майка... Прибра ги, нали ти казвам, господ... Пък аз, стар челяк, как и с какво да го гледам? Утре ще се поваля да умра и аз...

И тя въздишаше.

– Сега го носим в град да го харижем – повтори тя... – Ако ще, някой да го вземе. Ще умре клетото от глад, не е задоено още.

Като да потвърди думите ѝ, младенецът издаде из дрипите си, дете се задушаваше, един пронизителен и по-силен писък, па пак се потаи. Аз видях върха на голата му присинясала главичка, която дрипите не можеха да потулят добре и я излагаха на действието на острия вечерен студ.

– Ти не познаваш ли в София някои добри хора да ми вземат малкото, за душата си? Аз попитах за пола на детето.

– Момиче е.

И по погледа ми като позна моето безсилие да ѝ дам положителен отговор, поздрави ме и продължи пътя си пак тичешката.

Детето плачеше в дрипите си, гласецът му се разсяваше и умираше из едрите късове сняг, които премрежаваха измръзналия въздух и вероятно засипваха мекото теменце на малкото мъчениче.

И аз останах вдървен на мястото си с поглед, прикован в бабата, чиято къса фигура се замрежваше от снега заедно с люлката на гърба ѝ.

Няма да забравя никога тежките мисли, безпомощното страдание на душата си в тая минута. Аз приличах на човек, който е заглушен от гърма на една мълния, паднала близо при него. Тая страшна жизнена трагедия, тъй немилостиво истинна, тъй безпощадно жестока и сурова, една от хилядите, които се вършат всеки ден около нас, размиря дълбочините на душата ми. Тя повдигна там нещо подобно – не вече на жалост, на милост, свойствени на човешката природа при вида на големи нещастия, – друго някакво чувство, по-силно, по-страшно и болезнено, прилично на вътрешна, смъртна тревога на виноват човек, почти – угризение на съвестта... Това безизходно човешко нещастие, с което се допряхме ненадейно лакът до лакът преди малко, в минутата, когато душата ми сибаритски се потапяше в безпечните вълни на сладка мечтателност, стори ми се като един укор, като огнен протест против моя човешки егоизъм и престъпно самодоволство пред мировото Зло, през великата световна Скръб, която като разярено море реве, залива и поглъща около нас битиетата... И как противна ми се видя тая наша сигурност и слободия, които ни пречат да мислим, че нещастия ги заместят другаде! Нашите вкусове и деликатни потребности на духа, които тъй нежно възпитаваме и галим в себе си, ми се видяха една кървава ирония въз тежката съдба на тегловния народ.

Тоя баща, издъхнал така злочесто, и тая майка, умряла вчера при мъките на раждането, лишени от всякаква лекарска помощ, това злочесто сираче, момиченце, което се е родило вчера гладно, живяло е днес гладно и тая нощ може би от глад и от студ ще умре, тая труженическа челяд, която изгнива тъй леко и нечуто, са прости и най-обикновени епизоди от ежедневиия живот на народната маса. И тая маса влачи търпеливо и безответно своето тежко съществуване, без да се интересува да знае нашите прогреси, културни напредъци, тънки духовни наслаждения, гръмки намерения и още по-гръмки фрази за подобрението на

това съществуване; тя даже не подозира нашето и няма нужда от него, за да работи, за да тегли и да умира спокойно...

Тия негодуващи чувства в мене имаха ли своята основателност? Не преувеличавах ли под гнета на внезапно потресение тежината на нашата отговорност пред по-малките братя, които се наричат страждуще човечество? Крива ли е съвсем нашата култура, че като е дала възможност нам – малцината, фаворизираните – да разстиламе своята суета, лукс и благородно бездействие из градовете, напълно безсилна е да тури балсам в болките на голямото болшинство на обезнаследените от съдбата? Не знам; но в нея минута такива чувства и мисли ме нагънаха, аз не можех да се отърва от наплива им, моята възнегодувала душа търсеше обяснението на злото, непременно обяснението, и го намираше именно в тоя строй на света, който ѝ се показваше една велика неправда... И аз несъзнателно поглеждах с благоговение към сонма на великодушните съновидци, на толстоевците утописти, на бълнувачите за всемирна правда и доволство, щастие и други славни безумия...

Задавах си въпрос, къде ще се озове сега тая нещастна селянка и ко-го ще моли с детето? Къде тя ще се шура в тоя голям и непознат за нея град? Кой ще приеме, кой ще се реши да осигури бедното създание, ако то не умре тая нощ, и какво ще го чини бабата, ако тя не срещне сърцето на една милостива майка, ако не намери за пропадналото сираче една топла люлчица и една млечка цица, за да вляят във вкочанясалото му тяло богатата топлина на живота? И понеже-в това не може почти да съществува съмнение, когато е думата за нашето общество – тя няма да намери ни заслон, ни любов за пеленачето, какво ще го прави и как ще го отгледва тая старица, надвесена над прага на гроба? Има въпроси неразрешими, както има страдания безизходни. Пред такива въпроси куражът се губи в съзнанието на пълното безсилие, човек отпуска безпомощно ръцете си пред фаталността и волята на съдбата... Той замижава, като да избегне и не види страховития призрак на действителността...

Бабичката беше отминала вече около половина километър напред, нейната дребна фигура и оттука личеше как бързо се движи сред прозирната мрежа на снежните парцали. Ненадейно аз се повърнах назад и реших да я стигна. Какво исках да направя! Не зная, но чувствавах, че трябваше да направя нещо... Из пътя аз мислех как да сторя, та да помогна, да се погрижа за съдбата на детето поне през тази студена нощ. Моите лични обстоятелства туряха ме в невъзможност да изпълня изцяло дълга на самоотречението, на самопожертвуванието за ближния помалък брат. Може би и то беше. Човек е наклонен да прикрива

твърдосърдечиято си под първата благовидна маска, която му падне под ръка... Успява ли да излъже и вътрешния си съдник – съвестта? Никак. Той само сполучва да я поукроти, да направи по-малко сърдити и болезнени въртенията й... Тоя безпристрастен съдия е владлив на компромиси също... Онова, което намислих, беше: с няколко лева, които можех да дам на бабата тая вечер, за да намери подслон и кърма за пеленачето, и чрез справките, които щях да сторя утре, може би да сполучех да обезпеча това едnodневно съществуване и да го спася от неминуема гибел. Аз усилвах, колкото можех, вървежа си с подобни едни кроежи в главата. Снегът се засилваше, аз едвам виждах силуета на бабата. При бариерната барака тя се спря; разбрах, че тя приказваше със стражарина там. Това ми помогна да презполовя разстоянието, което ни делеше. Вятърът подхващаше снега и го въртеше на кълбуци. Стигнал при платното на железницата, отгатък бараката, аз видях селянката, че оставила шосето и ударила надясно по една пътека през поляната. Тая седемдесетгодишна бабичка бързаше с лекостта на едно пъргаво момиче! Опитах се да й извикам, но силният вятър не остави гласа ми да стигне до нея. Най-после тя стигна до Коньовица, наляво от старото турско укрепление, и се спусна в дола на Княжевската река. Подир две-три минути аз се озовах при моста на реката, но напразно търсих бабата с поглед. Тя беше се изгубила из някоя от тесните улици на тоя стар квартал. Моите озъртания и лутания бяха напразни: аз окончателно изгубих следите й и утешението да сторя едно добро дело. Вятърът, превърнал се вече на фъртуна, фучеше и разнасяше с бясна бързина снежни облаци из вечерната дрезгавина, блъскаше врати и прозорци и в сложния вой на стихийното свирепствуване мене се чинеше, че слушаме все оня жаловит, болезнен писък на детенцето, което на тоя миг умираше от глад и замръзваше от студ...

Когато минах край „Свети Крал“, аз, съкрушен, засрамен, неволно се отбих в черквата и дълго се молих...

1893

КРАЙ

Източник: Словото
Набиране: Надежда Владимирова

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/5018>]